

**ЗОБРАЖЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
У ТВОРЧОСТІ О.ДОВЖЕНКА**

Про феномен війни українськими письменниками сказано і написано дуже багато. Вся історія нашого народу пов'язана з постійною загрозою іноземного вторгнення, з необхідністю відстоювання своєї свободи і незалежності. З українських історичних дум і пісень, поетичних і прозових творів присвячених військовим діям ми дізнаємося про подвиги наших дідів і прадідів, завдяки їм краще усвідомлюємо, які страждання приносять людству війни.

Серед творів українських митців про людину і народ на війні особливо виділяються оповідання й кіноповісті Олександра Довженка. О.Довженко - один із тих письменників, яким випало жити в надзвичайно важкий час. На очах у нього відбувалися грандіозні соціальні битви, мільйони людей загинули під час громадянської війни та війни з німецькими нацистами. Він сам був на фронті, своїм обов'язком вважав оспівати подвиг українців та інших народів, показати всьому світу їхні страждання і героїчні звершення.

Перу митця належить низка оповідань і кіноповістей, темою яких є Друга світова війна. Це такі його твори, як оповідання *«Стій, смерть, зупинись!»*, *«Воля до життя»*, *«На колючому дроті»*, *«Відступник»*, *«Незабутнє»*, *«Мати»*, а також кіноповісті *«Україна в огні»*, *«Повість полум'яних літ»*, а також кінофільми *«Буковина, земля українська»* (1939), *«Визволення»* (1940), *«Битва за нашу Радянську Україну»* (1943), *«Перемога на Правобережній Україні»* (1945).

Війна - надзвичайне випробування в житті кожної окремої людини і нації загалом. Під час війни особливо яскраво проявляються як кращі, так і гірші риси людей. Вони здатні до вершинних злетів духу, але можуть і опускатися до негідних, низьких вчинків. Довженка завжди хвилювала проблема достойної поведінки людини на війні. У своїх творах він любив зображати людей високошляхетних, мужніх, їхню волю до перемоги, вірність обов'язку.

Так, в оповіданні *«Стій, смерть, зупинись!»* він розповідає про надзвичайну мужність і витриманість капітана Гусарова, що, незважаючи на смертельне поранення, зміг посадити літак

на рідному аеродромі. У творі *«Воля до життя»* письменник захоплюється подвигом солдата Івана Карналюка, який нелюдським зусиллям волі зумів подолати смертельну хворобу - гангрену.

Серед творів О.Довженка про війну чорною перлиною височіє його *«Україна в огні»*, цей трагедійний портрет нашого смертельно пораненого і все ж безсмертного народу. Цю кіноповість про невимовні страждання українців від німецьких загарбників у роки II Світової війни та сумні *«здобутки»* більшовицького панування письменника задумав мало не в перші дні війни. І порівняно швидко написав їх як натхненну ораторію. І зняв за нею фільм, сподіваючись визнання та вдячності [3, с.27].

Але сталося протилежне: і кінофільм, і повість були розкритиковані, засуджені, заборонені. Фільм взагалі не вийшов на екрани, і досі єдиний примірник його зберігається в архівах московського держфільмфонду, а повість була вперше опублікована вже після смерті письменника 1966 р. Досить сказати, що для розгляду *«України в огні»* 31 січня 1944 р. було скликано спеціальне засідання Політбюро ВКП(б), на якому розпинали українського режисера-письменника як автора фільму.

Головним, наскрізним в кіноповісті є образ України, сплюндрованої нацистами. Епітетами *«кривава»*, *«попалена»*, *«розбита»*, *«поруїнована»*, *«обездолена в загравах пожеж»* змалювано Батьківщину воєнної доби. Олександр Підсуха так охарактеризував стильові особливості і значення кіноповісті: *«Із творів про перший період війни, написаних у часи Великої Вітчизняної, я, не вагаючись, на перше місце поставив би кіноповість О.Довженка «Україна в огні» - через шевченківську перейнятність автора всенародною трагедією. За широтою охоплення матеріалу, глибиною і правдивістю зображення, за справді-таки шекспірівськими колізіями цей твір у нашій літературі тих часів не має собі рівного»*.

«Україна в огні» - це гостра реакція митця на трагедію рідного краю. У цьому творі автор відобразив складні, драматичні події війни, змалював людське благородство і людську підлість. Кіноповість написана про простих людей, на плечі яких ліг найбільший тягар війни. Герої *«України в огні»* - Василь Кравчина, Лаврін Запорожець, Купріян Хутірний, Мина Товченик, Олеся, Христя та інші - це сильні духом люди, віддані своїй землі, готові заради неї іти на смерть. У своїй кіноповісті автор змалював їхні образи з особливою любов'ю.

Однією з найбільших тем, яка хвилювала письменника, було питання колабораціонізму. Основна причина зрадництва, на думку письменника, лежить у національному нігілізмі, повній відсутності патріотичного виховання. В уста одного з персонажів «України в огні» німецького полковника фон Крауза письменник вкладає гіркі слова про національну трагедію українців: «У цього народу є нічим і ніколи не прикрита ахіллесова п'ята. Ці люди абсолютно позбавлені вміння прощати один одному незгоди навіть в ім'я інтересів загальних, високих. У них немає державного інстинкту... Ти знаєш, вони не вивчають історії. Дивовижно. Вони вже двадцять п'ять літ живуть негативними лозунгами одкидання Бога, власності, сім'ї, дружби! У них од слова «нація» остався тільки прикметник. У них нема вічних істин. Тому серед них так багато зрадників... От ключ до скриньки, де схована їхня загибель. Нам ні для чого знищувати їх усіх. Вони самі знищать один одного» [2, с.20].

Війна жакливим молохом пройшла по душах людей. Особливо тяжкі випробування випали на долю тих, хто перебував на «тимчасово окупованих ворогом територіях». З болем у серці пишучи про трагічні долі цих людей, О.Довженко гостро засуджує і війну, і тих бездушних чиновників, яким не вистачило доброти, людяності, мудрості, щоб збагнути весь безмір страждань тих нещасних, хто волею обставин опинився під чоботом нацизму. Письменника надзвичайно турбувало ставлення до жителів територій, що звільнялися радянськими військами. Він вважав, що «ми, визволителі, всі до одного вже забули, що ми трохи винуваті перед звільненими, а ми вважаємо уже їх другорядними, нечистими, винуватими перед нами «дезертирооточенопристосуванцями».

Так, трагічна доля Христі Хутірної - доля українських жінок, що опинилися на окупованих ворогом територіях і «зганьбили себе в очах визволителів». Її привселюдно в партизанському таборі засуджено за щирість і правду, за добре слово про свого чоловіка, італійського офіцера. За те, що вона не вчинила жодного злочину, її, порядну жінку, привселюдно обізвано найгрубішими словами - «повія», «устілка», «офіцерська курва», «шмара», «гадюка», «сука», «націоналістка» [2, с.73-74].

28 листопада 1943 р. Довженко записав у своєму щоденнику: «У цьому оповіданні (мова йде про кіноповість «Україна в огні») я якось напівсвідомо, себто цілковито органічно, заступився

за народ свій, що несе тяжкі втрати на війні. Кому ж, як не мені, сказати було слово на захист, коли така велика загроза нависла над нещасною моєю землею» [1, с.12].

Досліджуючи спадщину письменника, Ю.Барабаш відмітив: «Якщо зібрати під однією обкладинкою все, що у воєнні роки було сказано письменниками про Батьківщину, про любов до своєї землі, про її трагедії, то, безумовно, серед найяскравіших, найбільш хвилюючих глав цієї антології виявились би полум'яні довженківські сторінки про Україну» [3, с.27].

Уся воєнна проза митця - оповідання і кіноповісті, публіцистика і щоденникові записи - відзначається величезною напругою почуттів, глибиною роздумів про війну і людину на цій війні. Зазначені твори присвячені захопленню та звільненню території України, життю людей в окупації, окремим людським долям у 1941-1944 рр. У творах про війну яскраво проявився властивий Довженковій естетиці діалектичний підхід до осмислення складних життєвих явищ. Не лише оспівати велич людського подвигу у грізні часи лихоліття, а й викрити, засудити зло, що раковою пухлиною роз'їдає душу народу. І не лише засудити, а й постаратися збагнути першопричини його виникнення, зрозуміти і, за християнськими законами любові, пробачити людям їхні слабодухість і запроданство: «Не судити їх треба, а просить прощення і плакати за погане виховання, за духовне каліцтво у великий час».

1. Вовкович Л.Ю. Творчість Олександра Довженка - невичерпне джерело формування громадянської гідності молоді: рекомендаційні матеріали для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів та викладачів і студентів ВНЗ / Л.Ю.Вовкович. - Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2005. - 68 с.

2. Довженко О. Твори в 5-ти томах. Т.2 / Передмова О.Гончара, приміт. Т.Волинського, упоряд. Ю.Солнцева і Т.Дерев'яно. - К.: Дніпро, 1983. - 503 с.

3. Степанишин Б. Дивосвіт Олександра Довженка: До 100-річчя від дня народж.: Літ.-крит. Нарис / Б.Степанишин - К.: Всеукр. т-во «Просвіта», 1994.